«Бідні люди» у романі Ф. М. Достоєвського «Злочин і покарання»

У статті «Забиті люди» М. О. Добролюбов писав: «У творах Ф. М. Достоєвського ми знаходимо одну загальну рису, більш-менш помітну у всьому, що він писав. Це біль про людину, котра визнає себе не в силах або, нарешті, навіть не вправі бути людиною, справжньою, повністю самостійною людиною самою по собі».

Роман Ф. М. Достоєвського «Злочин і покарання» — це книга про життя знедолених, це біль письменника за зганьблену честь «маленької» людини. Перед читачем розгортаються картини страждань «маленьких» людей. Їхнє життя протікає в брудних комірчинах, на бульварі.

Холодно і байдуже дивиться ситий Петербург на знедолених. Трактирна і вулична стихія втручається в долі людей, накладає відбиток на їхні переживання і вчинки. От жінка, що кидається в канал... А от по бульвару йде п’яна п’ятнадцятирічна дівчинка. Ця страшна картина викликає гіркі думки в Раскольникова. Він знає, чим і як закінчить життя ця розтоптана з юних років людська душа. «Бідна дівчинка!.. Опам’ятається, поплаче, потім мати дізнається... Спочатку приб’є, а потім висіче, болісно і з ганьбою, мабуть, і зжене... А не зжене, так все-таки пронюхають Дар’ї Францевни, і почне шастати моя дівчинка туди і сюди... Потім зразу лікарня (і це завжди в тих, котрі у матерів живуть дуже чесних і тихенько від них пустують), ну а там... а там знову лікарня... вино... шинки... і ще лікарня... років через два-три — каліка, всього життя її дев’ятнадцять чи вісімнадцять років від роду усього-с»... І гнівом дихають його слова, коли він з обуренням говорить, що існуюче життя виправдовує подібне свідоме приниження людини: «Це, говорять, так і треба. Такий відсоток, говорять, повинен відходити щороку...». У цей відсоток і потрапили Мармеладов, Катерина Іванівна, Соня, Дуня Раскольникова.

Типовий притулок столичної бідноти — жалюгідна кімната Мармеладових. Побачивши цю кімнату, злидні мешканців, зрозумілою стає та гіркота, із котрою її хазяїн декілька годин тому розповідав Раскольникову історію свого життя, історію своєї сім’ї. Розповідь Мармеладова про себе в брудному трактирі — це приголомшлива сповідь «загиблої людини, задавленої несправедливо утиском обставин». Це крик про допомогу. Гіркий п’яниця, який пропиває останні панчохи дружини, який втрачає службу через свій порок, Мармеладов дійшов до останнього щабля людського падіння. «Нас обкрадав і в шинок носив», — говорить Катерина Іванівна.

Але порок Мармеладова пояснюється безмірністю його нещасть, свідомістю знедоленості, приниженості, що приносять йому злидні. «Милостивий пан, — почав він майже з урочистістю, — бідність не порок, це істина. Знаю я, що і пияцтво не чеснота, і це тим більше. Але злидні, милостивий пан, злидні —

порок-с. У бідності ви ще зберігаєте свою шляхетність уроджених почуттів, у злиднях же — ніколи і ніхто». Мармеладов — людина, котрій «нікуди йти». Розпачем самотньої людини звучить його скарга: «Адже треба ж, щоб усякій людині хоч будь-куди можна було піти. Тому що буває такий час, коли неодмінно треба хоч куди-небудь та піти!»

Мармеладов усе далі котиться униз, але й у падінні він зберіг кращі людські пориви,

спроможність сильно відчувати, за словами Д. І. Писарєва, «йому не змінила природна делікатність і чуйність глибоко ніжного характеру». Останній щиросердечний рух Мармеладова — це мольба до Катерини Іванівні і Соні про прощення.

Так, дійсно, усе життя Катерина Іванівна шукає, чим і як прогодувати своїх дітей, вона терпить нужду і нестатки. Горда, палка, непохитна, залишившись удовою з трьома дітьми, вона під загрозою голоду і злиднів була змушена, «плачучи і ридаючи і руки ламаючи», вийти заміж за непоказного чиновника, удівця з чотирнадцятирічною дочкою Сонею, який, у свою чергу, жениться на Катерині Іванівні з почуття жалості і співчуття. Отут мимоволі пригадуються слова Мармеладова: «Чи розумієте ви, що виходить, коли вже нікуди більше йти»? Нужда, злидні давлять сім'ю Мармеладова, доводять Катерину Іванівну до сухоти, але в ній живе почуття власної гідності. Сам Достоєвський говорить про неї: «А Катерина Іванівна була зверх того і не з забитих, її можна було зовсім убити обставинами, але забити її морально, тобто залякати і підкорити собі її волю не можна було». Ось це прагнення відчути себе повноцінною людиною і змусило Катерину Іванівну улаштувати шикарні поминки. Достоєвський постійно підкреслює це прагнення словами: «Гордо і з гідністю оглянула своїх гостей», «не удостоїла відповіддю», «голосно зауважила через стіл».

Поруч із почуттям самоповаги в душі Катерини Іванівни живе інше велике почуття — доброта. Вона намагається виправдати свого чоловіка, говорячи: «Уявіть, Родіоне Романовичу, у кишені в нього пряникового півника знайшла: мертво-п'яний йде, а про дітей пам'ятає». Вона, міцно притискаючи Соню, начебто грудьми хоче захистити її від обвинувачень Лужина, говорить: «Соня! Соня! Я не вірю!». У пошуках справедливості Катерина Іванівна вибігає на вулицю. Вона розуміє, що після смерті чоловіка діти приречені на голодну смерть, що доля немилостива до них.

Так Достоєвський, суперечучи собі, спростовує теорію утішливості і смиренності, що нібито призводить усіх до щастя і добробуту, коли Катерина Іванівна відхиляє розраду священика. Трагічний кінець КатериниІванівни. У безпам'ятстві біжить вона до генерала, щоб просити про допомогу, але їхнє сіятельство обідають і перед нею зачиняють двері. Більше немає надії на порятунок, і Катерина Іванівна наважується на останній крок: вона йде просити милостиню. Дуже вражає сцена смерті бідної жінки. Слова, із якими вона вмирає, «заїздили шкапу», «надірвалася», перегукуються з образом замученої, забитої до смерті шкапи, що колись приснилася Раскольникову. Образ ко-няки, що надірвалася, у Ф. Достоєвського, вірш М. Некрасова про те, як били шкапу, казка М. Салтикова-Щедріна «Коняка» — це узагальнений, трагічний образ замучених життям людей. В особі Катерини Іванівни відображений трагічний образ горя. Цей образ містить в собі величезну силу протесту. Він стає в ряд вічних образів світової літератури.

Трагізм існування пригноблених втілений і в образі Соні Мармеладової. Достоєвський любив контрастно відтіняти трагічне, ставлячи його поруч із вульгарним, буденним, смішним. Так з'являється перший раз Соня, у крикливому костюмі продажної жінки біля ліжка батька. Цей безглуздий костюм змушує відчути трагічність долі його володарки. А доля Соні трагічна. Їй також нікуди йти в цьому світі, тому що, за словами Мармеладова, «чи багато може бідна, але чесна дівиця чесною працею заробити». Саме життя відповідає на це запитання негативно. От і йде Соня торгувати собою, щоб врятувати сім'ю від голоду, тому що виходу немає, вона не має права покінчити із собою. Д. Писарєв писав: «Може бути, Софія Семенівна так само зуміла б кинутися в Неву, але, кидаючись у Неву, вона не могла б викласти на стіл перед Катериною Іванівною 30 целкових, у яких полягав весь зміст і усе виправдання її аморального вчинку». Положення безвиході, коли

навіть шлях самогубства неможливий для бідної людини, штовхає людей на моральні злочини проти самих себе, ставить питання: порушити моральність — злочинно, не порушити — теж злочинно стосовно близьких. Не піди Соня на порушення норм моральності, і діти померли б з голоду. Образ Соні перетворюється в узагальнений образ вічних жертв. Тому Раскольников вигукує: «Сонечка Мармеладова! Вічна Сонечка»...

Образ Соні є провідником поглядів на життя самого автора. Усе в її образі говорить про велич морального подвигу, про співчуття до людей, про силу душі, про прагнення до самопринижения, до смиренності.

Гірка доля і душевна сила Соні відображені в зовнішньому образі: «...У кімнату, несміливо озираючись, ввійшла одна дівчина... Це була Софія Семенівна Мармеладова.... Тепер це була скромно і навіть бідно одягнена дівчина, дуже ще молоденька, майже схожа на дівчинку, із скромною і пристойною манерою, з ясним, але начебто заляканим обличчям...».

Характерними деталями Ф. Достоєвський підкреслює принижене становище Соні в цьому світі: «Соня сіла, ледве не тремтячи від страху, і нерішуче глянула на обох дам», «Соня знову сіла і знову боязко, розгублено, швидко глянула на обох дам і раптом потупилася».

Ця боязка забита істота стає моральним наставником, тому що її устами говорить Ф. М. Достоєвський. Головне в характері Соні — це смиренність, всепрощаюча християнська любов до людей, релігійність. Вічна смиренність, віра в бога надають їй сили, допомагають жити. Тому саме вона змушує Раскольникова признатися в злочині, довівши, що істинний сенс життя в стражданні.

Раскольников запитує в неї, що робити йому тепер. Соня відповідає: «Піди зараз, цієї ж хвилини, стань на перехресті, поклонися, поцілуй спочатку землю, що ти опоганив, а потім поклонися усьому світу, на всі чотири сторони, і скажи усім, уголос: «Я убив!». Щоб показати моральну силу Соні, Достоєвський пише, що і на каторзі, куди пішла вона за Раскольниковим, каторжани полюбили її. Під її впливом виліковується від душевної травми і Раскольников. Образ Соні був єдиним світлом Ф. М. Достоєвського в загальній темряві безнадійності.

Сонечка Мармеладова — це уособлення любові до людей. Вона зберегла чистоту душі в тому бруді, у який штовхнуло її життя.

Образ Соні — це узагальнений образ страждання людського. Але цей образ має в собі і величезний реалістичний зміст. Доля Соні як жертви мерзотностей, потворностей власницького ладу, при якому жінка стає предметом купівлі-продажу, набуває широкого узагальнюючого значення. Подібна доля уготована і Дуні Раскольниковій, яка повинна була піти дорогою Соні. Єдино реальний шлях для дівчини без засобів до життя — це шлях продажу себе, правда, особі визначеній, уданому випадку — Лужину.

Дуже докладно, психологічно вірно зображуючи «бідних людей», Ф. М. Достоєвський проводить основну ідею роману: далі так жити не можна.